

Santiago Rusiñol i els seus orígens a la Pobla de Lillet

Juan Carlos Rodríguez Esteban, Àngel Ruiz Jounou i Rosa Salvadó Rumech

Al llarg del temps s'han produït nombroses controvèrsies entre els biògrafs de Santiago Rusiñol sobre la procedència de la família de l'artista. Un exemple d'aquestes divergències el trobem al següent comentari de Josep Pla:¹

Debo decir al señor J. Casals que está ligeramente equivocado sobre la procedencia de los Rusiñol, que son oriundos de Manlleu y no de Alpens. Santiago Rusiñol fue “el hereu de Can Faluga” de Manlleu. Le digo, además, que el libro de Capdevila sobre Rusiñol no tiene ningún valor histórico, y, como el noventa y nueve por ciento de escritos publicados sobre don Santiago, es puramente legendario. Cuando aparezca mi libro “Santiago Rusiñol y su tiempo”, que ya terminé, y saldrá, Dios mediante, este invierno, el señor Casals se convencerá de lo que le digo.

La possibilitat associada amb Alpens pot tenir a veure amb el famós viatge en carro, i l'estada en aquesta població, on alguns autors situen la gènesi de *L'alegria que passa*,² en trobar-se l'autor amb uns saltimbanquis, tot i que aquest encontre es va produir en realitat a Borredà, com explica el mateix Rusiñol.³ En qualsevol cas, als textos publicats a *La Vanguardia* durant aquest viatge no hi ha cap indicatiu de relació familiar de l'artista amb Alpens.

En general, la majoria d'autors s'alineen amb Pla i coincideixen a assenyalar Manlleu com a ciutat natal dels Rusiñol, dels quals Santiago va ser el primer a néixer a Barcelona, quan el seu avi Jaume va decidir desplaçar el negoci i la residència al barri de la Ribera per aprofitar l'economia d'escala d'organitzacions fabrils de major volum (vapors), situades a les rodalies dels mitjans de transport ferroviari i marítim.

No obstant això, una recerca recent a l'Arxiu parroquial de Manlleu⁴ ha deter-

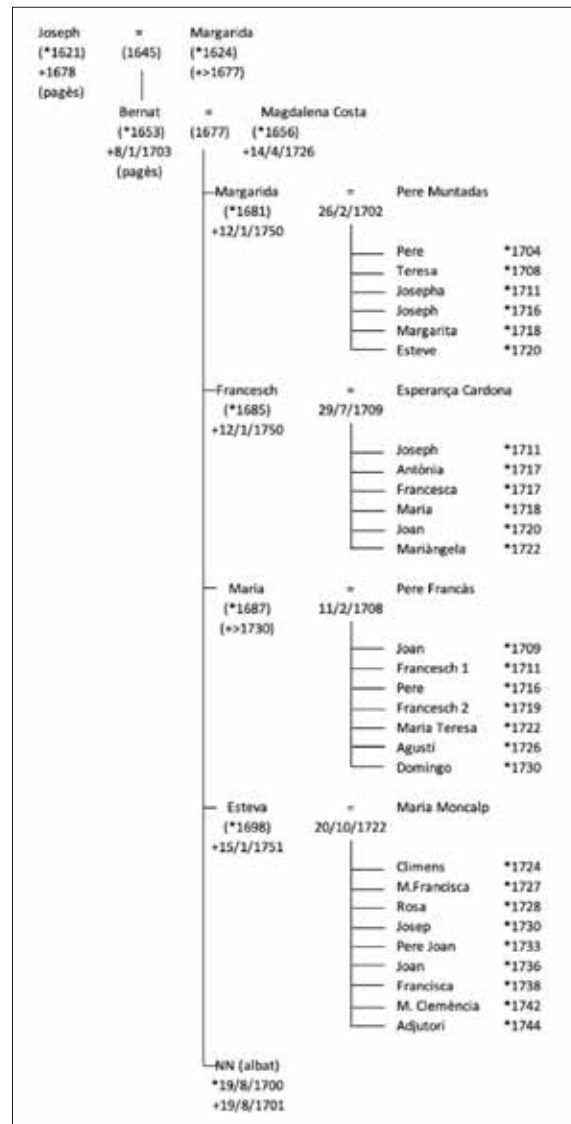
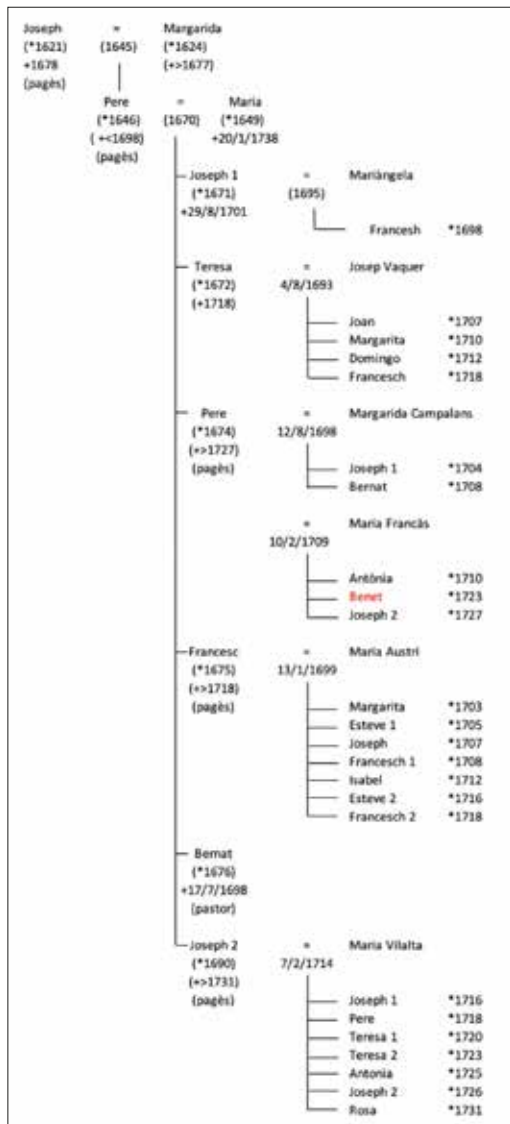
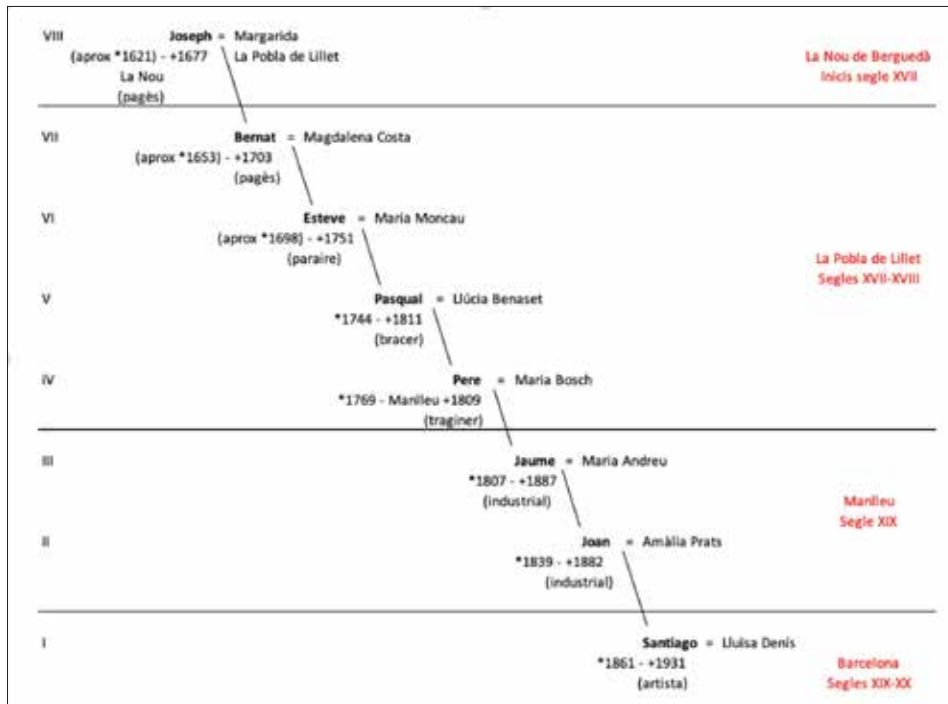
Retrat de Santiago Rusiñol, fet el 1892 pel fotògraf Napoleon.

minat que aquest origen no és aquesta ciutat, sinó que l'hem de buscar a La Pobla de Lillet.

Precedents

A l'acta de matrimoni de Pere Russinyol (traginer, besavi de Santiago) celebrat a Manlleu, apareixen el rebesavi Pasqual, bracer, i la rebesàvia Llúcia Banaset, de La Pobla de Lillet (vegeu Il·lustració 1).

Arbre genealògic 1:
Línia troncal de
Santiago Rusiñol

Arbre genealògic 2: Branca de Pere (línia genealògica paral·lela de Santiago Rusiñol, que romandrà a La Pobla)

Arbre genealògic 3: Branca de Bernat (línia genealògica directa de Santiago Rusiñol)

El registre baptismal de Pere no va poder ser trobat a l'arxiu de Manlleu, cosa que feia sospitar que el besavi de Santiago era també nascut a La Pobla de Lillet. Els oficis de tots dos ancestres, molt més modestos que «l'origen burgès» atribuït oficialment a la família, suggerien que es van mudar a Manlleu a la recerca de feines relacionades amb alguna de les empreses tèxtils de la població. Eren instal·lacions protoindustrials de producció d'estampats sobre cotó (indianes), per a les quals, i degut a l'absència de mecanització, era necessària, d'una part, abundant mà d'obra, i d'altra, el transport per a les matèries primeres i els productes acabats.

És a dir, la família Rusiñol va tenir una forta relació amb Manlleu, almenys durant tres generacions a partir del segle XIX: la del besavi Pere, immigrant que va exercir l'ofici de traginer des de jove en aquesta ciutat, la de l'avi Jaume, ja establert com industrial i la de Joan, pare de Santiago Rusiñol, que seguiria el negoci familiar.

Però l'autèntic origen de la saga s'ha

d'anar a buscar seixanta kilòmetres al nord-oest.

Amb l'objectiu d'identificar els orígens de la línia genealògica dels Rusiñol, s'ha dut a terme una recerca complementària a La Pobla de Lillet. Totes les dades utilitzades en el present estudi les hem pogut trobar en la documentació que el Centre d'Estudis Lillet ha anat treballant dels llibres sacramentals de l'Arxiu Parroquial de la Pobla de Lillet i han estat clau per l'elaboració del present text, així com la construcció dels arbres genealògics que presentem.

Un primer resultat d'aquesta investigació es pot apreciar a l'arbre genealògic següent, resum de vuit generacions de la família Rusiñol. Com es descriurà en detall a continuació, quatre d'aquestes generacions van néixer i viure a La Pobla de Lillet, entre la segona meitat del segle XVII i tot el segle XVIII.

Els Rossinyol de la Pobla de Lillet

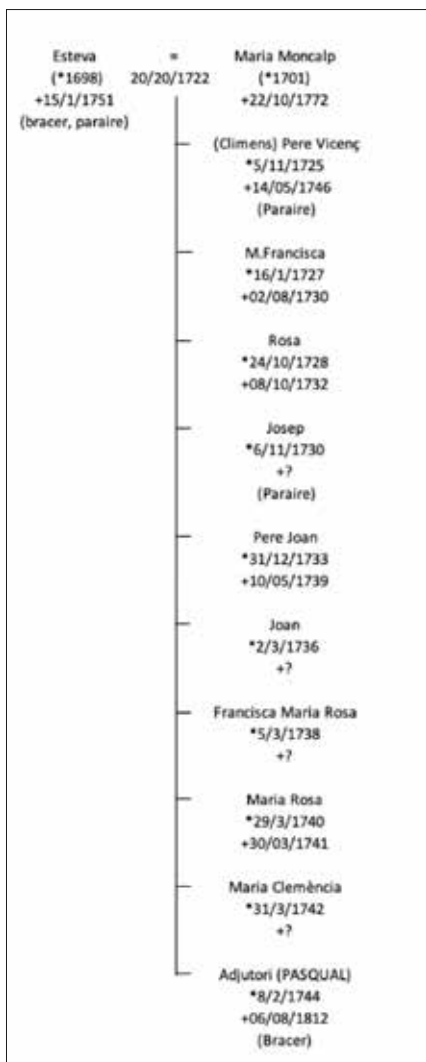
Les dades conservades a l'Arxiu parroquial de La Pobla de Lillet ens han permès de remuntar-nos fins a la generació de l'avi

sisè de Santiago Rusiñol, Joseph, pagès nascut a La Nou de Berguedà.

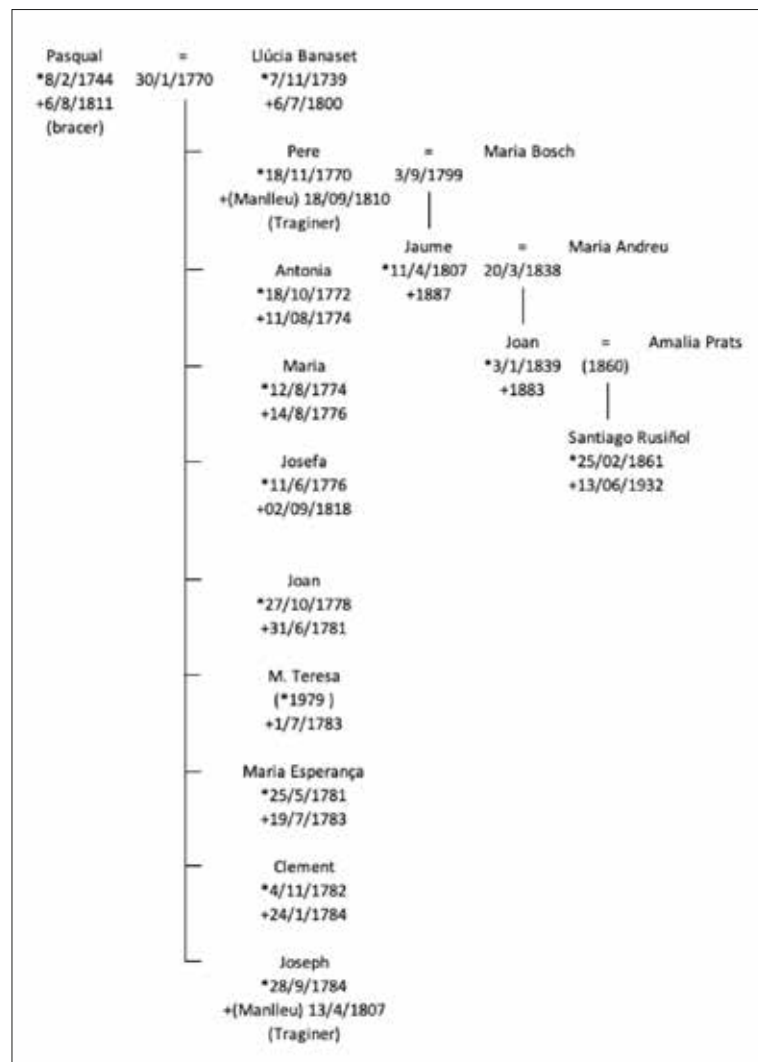
Hem pogut identificar dos fills de Joseph, ja associats plenament a La Pobla, el primer dels quals, Pere, l'hereu, el succeeix en l'ofici de pagès i el transmet als seus fills (vegeu arbre genealògic 2).⁵ Es tracta d'una línia paral·lela a la de Santiago Rusiñol, que serà objecte d'estudi en un altre treball.

El segon fill, Bernat, avi cinquè de Santiago, es va casar a La Pobla de Lillet amb Magdalena Costa (vegeu arbre genealògic 3).

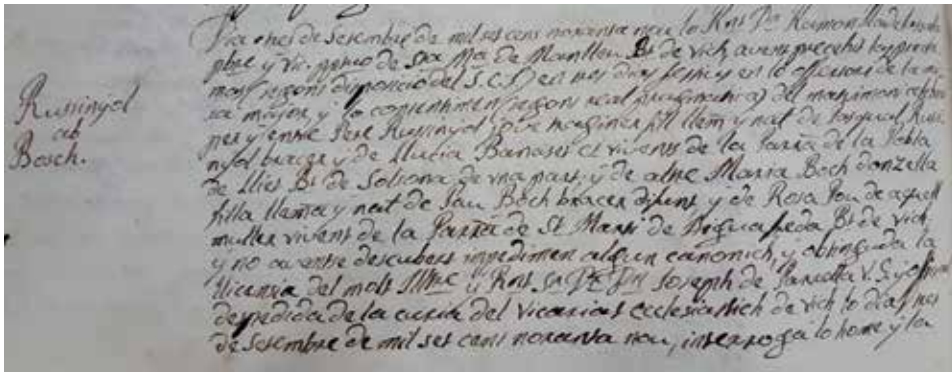
Aquest matrimoni, molt profitós, segons els capitols matrimonials signats el 1676 amb una quantitat gens menyspreable per l'època de 105 lliures de dot, li va permetre de compensar el fet de no haver estat l'hereu de la família; així, doncs, i tal com consta en les diferents transaccions econòmiques posteriors enregistrades en els diversos actes notariais a finals del segle XVII, ens el mostren en una constant activitat on s'inscriuen arrendaments de terres, vendes de censals i procures.⁶ És possible que d'altres fills no hagin pogut ser trobats

Arbre genealògic 4: Esteva Rusiñol

Arbre genealògic 5: Pasqual Rusiñol

Il·lustració 1: Acta de matrimoni de Pere Russinyol. FONT: ARXIU PARROQUIAL DE MANLLEU

per la manca dels documents perduts de l'època; no obstant això, han aparegut els darrers descendents, cosa que evidencia la basta fertilitat de la parella.

En general, la longevitat dels Rusiñol en aquestes tres generacions se situa molt sovint per damunt dels cinquanta anys, una edat gens menyspreable, més encara si es té en compte el període de la guerra de Successió, les malalties i les fams que assolien el segle XVIII.

L'avi quart de Santiago Rusiñol, Esteve, fou un dels germans més petits del matrimoni de Bernat amb Magdalena Costa. No en fou l'hereu de la família i en els registres el trobem com a bracer inicialment, tot i que posteriorment ja s'identifica amb l'ofici de paraire, molt probablement després d'un altre casament profitós, en aquest cas amb Maria Moncau (Moncalp, Muncalb, Muncals) procedent de Castell de l'Areny.

La parella engendrará deu fills com es pot apreciar al seu arbre genealògic (vegeu Arbre genealògic 4). El menor d'aquests, Pasqual, rebesavi de Santiago Rusiñol, va ser batejat amb els noms: Adjutori, Esteve i Pasqual, dels quals va predominar als registres el darrer⁷. Va treballar tota la seva vida com a bracer. Era el sisè mascle de la família, i tot i l'elevada mortaldat entre els seus predecessors, van ser els germans més grans els que van heretar successivament l'ofici de paraire del pare. En qualsevol cas, Pasqual, qui va arribar als 67 anys, va ser, probablement, el més llonge de la família. Es va casar amb Llúcia Banaset, filla de sastre, i aquest matrimoni, un cop més, devia millorar substancialment la condició econòmica del marit. Les unions estratègiques van ser una constant a la família, sobretot pel que fa als membres allunyats de l'herència vinculada a la terra⁸.

D'aquest matrimoni van néixer nou fills, dels quals sis van morir com a albat. Dels tres restants, els dos mascles, l'hereu, Pere, i

el més petit, Joseph, tots dos traginers d'ofici, van tenir una vida relativament curta (38 i 21 anys, respectivament). Quant a la filla, tampoc va arribar a una edat avançada, i va finir als 41 (vegeu arbre genealògic 5).

L'EMIGRACIÓ A MANLLEU

En aquesta generació es va produir l'emigració a Manlleu, que ja va ser descrita a l'article sobre la genealogia Rusiñol a l'esmentada població⁹. El primogènit, Pere, va ser el primer que va marxar de La Pobla de Lillet, cercant un millor futur allà on la indústria tèxtil es desenvolupava amb més força. Podem estimar que aquest fet es va produir a mitjans de la dècada dels 1790, donat que al 1799 es va casar ja a Manlleu. A l'acta de matrimoni del Pere amb Maria Bosch, figura el seu pare, Pasqual, com a resident a La Pobla de Lillet. En aquest moment devia cuidar de la seva dona malalta, que moriria al cap de pocs mesos, al 1800, i el trobem vivint encara juntament amb el fill petit Joseph i Josefa, l'única filla viva.

La mort de la mare, Llúcia, va desencadenar el segon matrimoni de Josefa i l'emigració del jove Joseph a Manlleu per fer de traginer amb el seu germà, ja establert allí. Pasqual figura com a padrí de Teresa, una de les filles de Pere, el 1801, i segons el registre resideix a Manlleu, cosa que indica que també va emigrar.

El 1806 mor el jove traginer Joseph a Manlleu i tres anys més tard també el germà gran, Pere. Pasqual torna aleshores a La Pobla de Lillet per viure amb l'única filla que li quedava, Josefa, que ja era vídua. Desfet pel dolor (havia sobreviscut a la majoria dels seus nou germans, a la seva dona i a tots els seus nou fills, excepte Josefa), va passar els darrers dos anys malalt, com es pot comprovar al seu testament de l'onze de juliol de 1811 (vegeu il·lustració 2), «Per lo consol i bons serveis he adquirit de ma filla en lo temps de ma vellesa i enfermedat, li deixo lo ruch, perol, olla, paella i demés mobles de ma casa...»

Pasqual mor l'agost de 1811, en plena guerra del francès, i la seva filla, lliure de l'obligació de cuidar el pare, es torna a casar el mes següent. Però, substancialment, el testament coincideix amb les hipòtesis plantejades a l'article sobre la dinastia a Manlleu i nomena hereu universal al seu net Jaume: «...crido hereu meu universal, pagats los gastos de malaltia i funeral a mon net Jaume Rossiñol ab dret de progeneritura...»

Com a conseqüència de totes les morts descrites en aquesta branca de la família, la línia d'herència va passar finalment de Pasqual directament al seu net, Jaume, l'únic mascle (el petit) sobrevivent dels fills de Pere. Podem imaginar que l'avi veia reflectit en Jaume la seva fortalesa, com així va ser, donat que aquest va viure 80 anys.

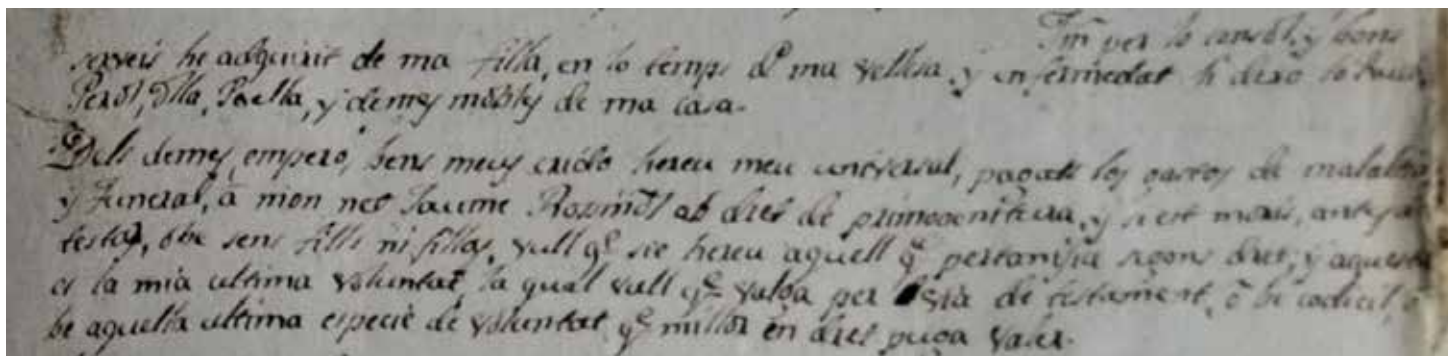
Les morts sovintejades a la família es van repetir en la generació d'en Jaume amb tots els fills nascuts del matrimoni morts en edat prematura. A l'estudi esmentat, *Genealogia i història familiar de la saga Rusiñol a Manlleu*, es va descobrir també un percentatge de mortalitat infantil anormalment elevat, tot i trobar-nos en una època en que la mortalitat infantil era habitual. El fet de que tots cinc infants, fruit del primer matrimoni de l'avi Jaume morissin, podria explicar l'obsessió per la figura de l'hereu, escenificada a l'obra de Santiago Rusiñol *L'auca del senyor Esteve* (1907)

És possible que tant aquest concepte de malastrugança, com la figura literària d'Esteve, begués d'un passat familiar en l'experiència viscuda, on les herències trontollaven per morts prematures i passaven de l'avi al net, de Pasqual a Jaume i a la generació següent de Jaume a Santiago, generant l'obsessió, d'una part, per l'herència, i, per altra (identificant un nom de la família amb el personatge de Jaume), el personatge del senyor Esteve.

CONCLUSIONS

Es pot afirmar definitivament que l'origen de la família de Santiago Rusiñol és a la Pobla de Lillet. Tan sols dues generacions (l'avi, Jaume i el pare, Joan) van néixer a Manlleu, a la comarca d'Osona, i fou resultat de l'emigració des del nord-oest, mentre que quatre (besavi Pere, rebesavi Pasqual, avi quart Esteve i avi cinquè Bernat) ho van fer a la Pobla de Lillet i entorns. L'avi sisè, Josep, era originari de la Nou, en qualsevol cas, sempre a la comarca del Berguedà.

En origen, la família es dedicava a la pagesia i donat l'elevat nombre de membres

Il·lustració 2: Testament de Pasqual Rusiñol.

Font: ARXIU PARROQUIAL DE LA POBLA DE LILLET.

que en vivien, així com la documentació notarial que s'ha trobat, es pot suposar que tenien accés a una bona quantitat de terres. Posteriorment, sobretot a les branques cabaleres pel que fa a l'herència, les activitats van estar més relacionades amb la indústria de la llana, autèntic motor de l'economia a la Pobla de Lillet: pastors, paraires, i fins i tot sastres. Les branques "secundàries", precisament a la línia genealògica de Santiago Rusiñol, van millorar la seva condició social a través de matrimonis avantatjosos i oficis pròspers. Aquesta situació es va repetir també a Manlleu, després de l'emigració d'una part dels Rusiñol.

Alguns noms són molt repetitius a diverses branques de la família: Joseph (apareix fins a 11 cops en tres generacions), Bernat, Francesc, Esteve, Pere, qüestió que ha complicat la recerca quan no es disposava al registre dels dos cognoms de la persona en qüestió.

Els Rusiñol de la Pobla de Lillet analitzats en aquest estudi mostren un elevat nombre de fills, acord amb la tendència habitual per l'època, així com també l'àmplia freqüència de mortalitat infantil, tot i que els provinents de La Nou de Berguedà van tenir una longevitat excepcional.

Tot i així, es produeix un deteriorament d'aquesta qualitat en les generacions posteriors amb l'avi quart i el rebesavi de Rusiñol, possiblement per nous components genètics adquirits amb els successius matrimonis, que van implicar un percentatge de morts per damunt de les mitjanes del moment. Com a conseqüència d'aquestes morts, hi ha un cert paral·lelisme entre les vides de Pasqual i de Jaume (rebesavi i avi de Santiago) que va poder tenir una forta influència en l'obsessió del darrer pel que fa a l'herència, així com fa pensar en una possible relació entre la figura de l'avi quart, Esteve i el Senyor Esteve de la famosa obra de *L'Auca*.

Durant el període 1703-1791, van néixer a La Pobla de Lillet 154 persones en la línia directa masculina de successió Rusiñol (cognom en primer lloc) i altres 170 amb el cognom per línia directa femenina, en segona posició. Es tracta doncs de 324 naixements "dins la família Rusiñol", amb una mitjana propera a quatre per any (54% homes i 46% dones). Si considerem l'elevat percentatge de morts d'albats d'aquest temps (49% en mitjana a la família, la supervivència es redueix a 2 per any, cosa que implica 50 persones per cada generació de 25 anys. Es pot concloure doncs, que calculant almenys dues generacions, es podien trobar uns 100 membres de la família Rusiñol coexistent alhora en aquesta petita localitat. En una població total al voltant de mil persones¹⁰ a La Pobla de Lillet, aquest grup representava una part força significativa del poble.

L'anàlisi del registres de matrimonis (període 1677-1821) revela 95 unions dels Rusiñol, la majoria de les quals (52%) eren de dones de la família. Això evidencia una major capacitat de supervivència d'aquestes enfront del col·lectiu d'homes, inicialment més elevat. La mitjana de matrimonis per cada generació (25 anys) és doncs de 15. Si considerem els valors esmentats abans per als naixements, cada un d'aquests matrimonis tindria en mitjana sis fills, dels quals passarien a l'adolescència entre tres y quatre.

Quant als òbits, malauradament en una bona part dels registres no apareix el segon cognom, cosa que desvirtua en part els resultats. Si prenem tan sols el cas dels Rusiñol amb cognom en primer lloc, trobem un 49% d'albats entre 136 morts en el període 1698-1821. Aquest percentatge és l'estàndard a tota Catalunya en aquell moment. No obstant això, aquesta mitjana es compon de valors més reduïts durant les primeres generacions i valors molt més elevats a les darreres, després del matrimoni de Pasqual, com s'ha descrit anteriorment.

Del present estudi podem concloure que la família de Santiago Rusiñol té els seus orígens al Berguedà, concretament a la Pobla de Lillet, però també que suposa el paradigma de la família emigrant a la cerca de destins més pròspers: de la Pobla de Lillet a Manlleu; de Manlleu a Barcelona. La cerca d'oportunitats econòmiques quan l'economia familiar s'allunyava de les herències vinculades a la terra.

Notes

1. PLA, Josep. "Calendario sin fechas". A: Destino, 24 oct. 1942, p. 8.
2. "Santiago Rusiñol" [en línia]. A: Biografias y vidas <<https://www.biografiasyvidas.com/biografia/t/rusiñol.htm>>. [Consulta: 22 nov. 2021].
3. RUSIÑOL, Santiago. "Desde mi carro". A: La Vanguardia, 26 jul. 1889, p. 1.
4. RODRÍGUEZ ESTEBAN, Juan Carlos. "Genealogia i historia familiar de la saga Rusiñol a Manlleu. A la recerca d'un hereu, contra una mort omnipresent". Anuari Verdager, 2020, núm. 28, p. 99-114.
5. Als arbres s'indiquen entre parèntesi els anys (aproximat) deduïts a partir de referències indirectes. Quant als signes > i < signifiquen major o menor que una data determinada, en base a altres indicis. La hipòtesi assumida per als matrimonis és 24 anys per als homes i 21 per a les dones.
6. Manuals notariales de Barnola, 1676; Comelles, 1696 i 1698; Orriols 1709. Arxiu Parroquial de la Pobla de Lillet
7. No és del tot estrany trobar alteració en els noms de baptisme.
8. De la mateixa manera, a la nissaga establerta a Manlleu, s'han pogut trobar fins i tot membres de la branca paral·lela a la línia genealògica de Santiago Rusiñol, com ara Benet (en vermell a l'arbre genealògic 2), qui apareix amb el seu fill Pere en uns poders notariales atorgats a la ciutat esmentada el 14 de maig de 1808.
9. RODRÍGUEZ ESTEBAN, Juan Carlos. "Genealogia i historia familiar de la saga Rusiñol a Manlleu. A la recerca d'un hereu, contra una mort omnipresent". Anuari Verdager, 2020, núm. 28, p. 99-114.
10. SIMON, Sara. Mapa de patrimoni cultural de La Pobla de Lillet, Diputació de Barcelona, 2010, p. 20.

Juan Carlos Rodríguez Esteban
Universitat de Vic
Àngel Ruiz Jounou
Membre del Centre d'Estudis Lillet
Rosa Salvadó Rumech
Membre del Centre d'Estudis Lillet